

Insekternas litteraturhistoria, del 29. Ett Kart bland Merlyns myror – T.H. White och hans Arthursaga

GÖRAN SJÖBERG & ANDERS N. NILSSON

Terence Hanbury White var en originell särpling, förläst på Thomas Malorys *Le Morte d'Arthur* från 1400-talet. Han upplevde sig som en utanförstående i det engelska samhället, säkert delvis beroende på hans sexuella avvikelser. Å andra sidan var han skolad i språk vid Cambridge och redan vid unga år framgångsrik författare.

Den kung som är och som ska komma (*The once and future king*) med sina 5 delar är ett av de märkligaste verken i 1900-talets engelskspråkiga litteratur. Den klassificeras vanligen som fantasy men platsar endast med svårighet i den genren, speciellt så som denna utvecklats under det senaste halva århundradet. I så fall skulle den möjligen passera som medeltidsfantasy om arthurtidens 700-tal, vilket kanske också var Whites eftersträlvade effekt. Han skrev själv: "Trösten är att det är ett *imaginärt* 1400-tal".

Del 1-3, *Svärdet i stenen*, *Vindens och nattens drottning* och *Den missanpassade riddaren*, skrevs med början 1937 och kom ut mellan 1938 och 1940, medan del 4, *Ljuset i stormen*, inte publicerades förrän 1958. Del 1 som först var ganska lättsam hade då skrivits om för att passa bättre ihop med helheten. Verket i fyra delar kom att inspirera till en Broadway-musikal *Camelot*, och Disneyfilmen *Svärdet i stenen*. *Merlyns bok*, den femte och kanske märkligaste delen, kom inte ut förrän 1977, tretton år efter hans död.

Arthursagan är en av de mest älskade och omhuldade engelska myterna. Dess ramberättelse handlar om prinsen som levt gömd i ett slott på landsbygden och som halv vuxen upptäcker att han är den förebådade härskaren som ska ena England. Framgången förbyts i tragedi, både i krig och kärlek. Historien om Arthur och hans riddare kring det runda bordet har använts många gånger, ibland av andra udda författare som Mark Twain, och på svenska nu senast av Marcus Andersson. Det som fångade White var dock denna sagas karaktär av fulländad tragedi: "Hela Arthur-sagan är ett grekiskt ödesdrama, jämförbart med Orestes".

Arthur drar svärdet ur stenen. Teckning av Howard Pyle 1903.

Artur möter som ung pojke den gamle trollkarlen Merlyn, som är dömd att leva sitt liv baklänges. Han bjuds in till Merlyns märkliga tillhåll:

När de äntligen tagit sig in i det svart-och-vita huset med lika stor möda som om de hade begått inbrott, klättrade han uppför stegen bakom sin värd och befann sig i det övre rummet. Det var det underbaraste rum han någonsin varit i.

Några eremitgetingbon var prydligt uppsatta i en glascylinder och det fanns en vanlig bikupa vars invånare flög ut och in genom fönstret, två igelkottungar i bomull, ett par grävlingar som genast började skrika Yik-Yik-Yik-Yik med höga röster så fort trollkarlen visade sig, tjugus askar innehållande kålmaskar och nattfjärilspuppor och till och med en oleanderspinnare - alla matades med rätt sorts blad - ett gevärsskåp med alla möjliga vapen som inte skulle uppfinnas på femhundra år, en låda med kastspön för vilken detsamma gällde, en byrå vars lådor var fyllda med laxflugor som Merlyn själv hade knutit, en annan byrå bar etiketter som Mandragora, Alruna, Gubb-skägg etc, en bunt kalkonfjädrar och gåspennor till skrivdon, ett astrolabium, tolv par kängor, ett dussin bågnät, tre dussin kaninsnaror, tolv korkskruvar, en myrstack mellan två glasskivor, flaskor med bläck i alla tänkbara färger från rött till violett, stoppnålar, en guldmedalj för bäste eleven vid Winchester, fyra eller fem blockflöjter, ett bo med ytterst livliga åkermöss, två döds-kallar, en mängd slipat glas, venetianskt glas, Bristol-glas och en flaska mastixfernissa, litet satsuma-porslin och litet cloisonné, fjortonde upplagan av Encyclopaedia Britannica

(tyvärr vulgariserad av de sensationsväckande populära planscherna), två målar-skrin (det ena med oljefärger, det andra för akvarell), tre glober med den då kända geografiska världen, några fossil, ett uppstoppat giraffhuvud, sex ettermyror, några glasretorter med kittlar, bunsen-brännare etc och en fullständig serie cigarrettkort med Peter Scotts vildfågel-bilder.

Den unge Wart, eller Kart som han kallas i den svenska upplagan, tränas av Merlyn bl a genom att förvandlas till djur – abborre, stenfalk, vildgås m m. I dessa sekvenser visar White upp sina djupa kunskaper om zoologin och sin känsla för djurens upplevelse av världen, utifrån sina erfarenheter som pilbågsjägare, fiskare och falkenerare. Han skrev också en bok om falkenerarkonsten, *The Goshawk* (1951). Djurens upplevelser används som en bakgrund till romanens moraliska, ideologiska och politiska budskap. Arthur får speciellt djupa insikter i vildgässens liv. White beskriver bland annat deras häckningsplats med stor noggrannhet.

För den var en värld i miniatyr, av det slag som man i Japan sägs tillverka i skålar. Ingen japansk trädgårdsmästare har någonsin odlat fram ett dvärgträd som är lika likt ett riktigt som en stjälk ljung med dess regelbundna knoppar längs stammen. Där vid hans fötter bredde sig skogar av knotiga träd ut, med gläntor och hela landskap. Mossan såg ut som grässlänter och laven som låg buskvegetation. Fallna trädstammar lågt pittoreskt mitt i allt, och där fanns till och med en märklig sorts blomma: en mycket liten, torr

och skör, grågrön stjälk med en röd knopp längst upp. Det fanns också mikroskopiska svampar med hattarna uppåtvända, som äggkoppar. Och genom den levande tavlan skyndade, istället för rävar och kaniner, oljigt glänsande insekter. De var som sagans drakar snarare än kaniner och fanns i fantastiskt många varianter: skalbaggar lika gröna som smaragder, spindlar lika små som knappnålshuvuden och blankröda nyckelpigor. I torvens fördjupningar samlades pölar av brunt vatten som befolkades av sjöodjur: mygglarver och skraddare. Här i den sankare marken fanns det en mängd olika mossor, ingen helt lik den andra. En del hade tunna röda stjälkar och gröna knoppar, och såg ut som om den var gröda åt lilleputtar. Och där ljungen hade bränts, kanske av solen som lyst genom en dagdroppe, inte av människan som bränner sina mossor under våren när de är fulla av ruvande fåglar, var allt som fanns brända stumpar, små vitblekta, pepparkornsstora snigelskal och gipsfärgad lav som liknade uttorkade tvättsvampar och vars stjälkar var ihåliga när han bröt sönder dem.

Denna mikroskopiska värld var oändlig och till den kom också mossens dofter och den rena luften, solen som oförtröttligt energiskt badade dem i sitt sken och bara gick till vila några timmar om natten. Och så fanns det ju myggor, Gud hjälpe oss!

I den femte och avslutande delen, Merlyns bok, kallas trollkarlen Arthur från slagfältet åter till djurens värld, nu för överläggningar om människans natur, om samhällsskicket, och om krig och fred. Man bestämmer att Arthur skall skickas in i Merlyns myrsamhälle.

”Här är det”, sa grävlingen. ”Jag tror att det är det här vi letat efter.”

Han räckte fram ett papper på vilket det stod: ”*Formica est exemplo magni laboris*, * Syftets dativ.”

Det visade sig inte innehålla mer.

Till slut fick alla order att resa sig, leta i sina stolar, i sina fickor och så vidare. Igelkotten drog fram en trasig pappershög som han suttit på och som var täckt med torkad lera och söndersmulade löv.

”Är det det häringa?” frågade han.

Sedan man torkat av det och slagit av dammet kunde man läsa orden: *Kcoföls nid, narym åp attit*. Merlyn sa att det var precis den de sökt.

Så man tog fram några myrbon från flugskåpet där de stått på vattenfyllda tefat. De ställdes ner på ett bord mitt i rummet. Alla djuren satte sig runt omkring för att studera dem, för man kunde se vad som försiggick inne i myrbona med hjälp av glasskivor som färgats röda. Arthur fick

Trollkarlen Merlyn. Teckning av Howard Pyle 1903.

tillsägelse att sitta på bordet bredvid det största boet. Ett upp- och nedvänt pentagram ritades upp och Merlyn uttalade högtidligt besvärjelsen.

*Myran är ett exempel på stor idoghet.

Arthur förvandlas till en myra och möter ett opersonligt och krigiskt diktatorsamhälle.

Platsen där han stod gjorde intryck av att vara ett stort fält översållat med lösa jordklumpar, med ett lågt och vidsträckt fort i ena änden. Man kom in i fortet via tunnlar, och över varje tunnel hängde en skylt på vilken det stod:

ALLT SOM INTE ÄR FÖRBJUDET ÄR
OBLIGATORISKT
enligt beslut av Nya Ordningen

Han läste skylten med en stigande känsla av olust, trots att han själv inte förstod varför, och tänkte: Jag tar en sväng runt innan jag går in. Av någon orsak fick skylten honom att tveka och gav tunneln ett hotfullt utseende.

Han viftade försiktigt med sina känselspröt, begrundade skylten, kände efter vilka nya sinnen han blivit begåvad med och tog ordentligt spjörn med fötterna som om han

stålsatte sig inför den nya världen. Han tvättade spröten med frambenen, strök tillbaka dem och putsade dem så mycket att han liknade en viktoriansk skurk som tvinnade sina mustascher. Sedan blev han medveten om något som legat och pockat på hans uppmärksamhet ett tag: det fanns ett artikulerat ljud inne i hans huvud. Antingen var det ett ljud eller en ovanligt sammansatt doft. Det enklaste sättet för oss att förstå det är att säga att det var som en radiosändning. Den kom till honom genom känselspröten, som musik.

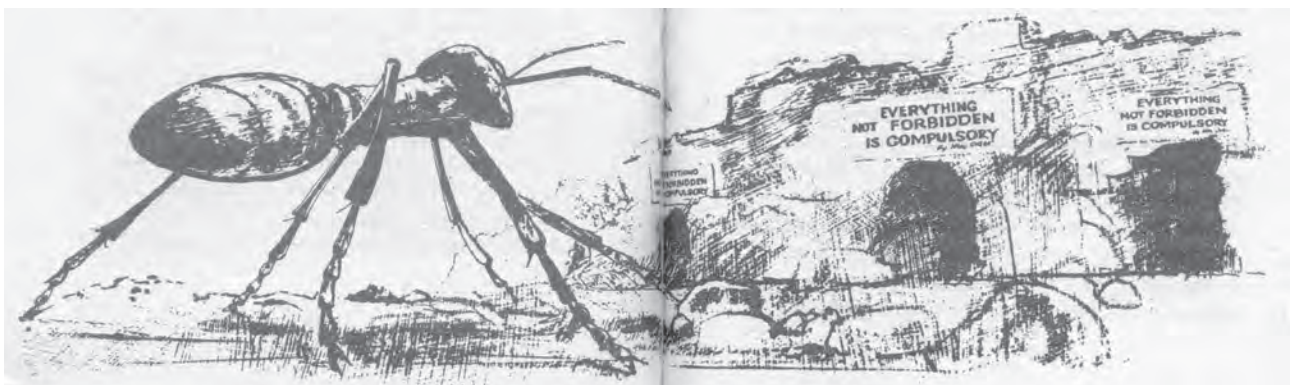
Arthur har svårt att passa in i myrsamhället och väcker uppmärksamhet.

”H.K. svarar på anrop från IO5978/BD. Vad har den för nummer? Över.”

”Vad har du för nummer?” frågade myran.

”Jag vet inte.” När huvudkvarteret fått veta detta sände de tillbaka en fråga om han kunde tala om vad som hade hänt honom. Myran ställde frågan med samma ord som myran i utsändningen gjort och med samma opersonliga röst. Det gjorde kungen arg och illa till mods.

”Ja”, svarade han med sarkastiskt tonfall, för det var uppenbart att djuret framför honom inte kunde uppfatta sarkasm. ”Jag har ramlat och slagit i huvudet och minns ingenting.”

Teckning: Trevor Stublej.

”Rapport från IO5978/BD. Den O-klara myran har fallit ur boet och drabbats av hjärnskakning. Över.”

”H.K. till IO5978/BD. Den O-klara myran är nummer 42436/VS, som föll ur boet i morse när den var ute med sirapstruppen. Om den är i stånd att återvända till arbetet...”

I-stånd-att-återvända-till-arbetet var enklare att säga på myrspråket, för det var helt enkelt Klar, precis som alla motsatser var O-klara. Men nu räcker det med språkliga spörsmål. ”Om den är i stånd att återvända till arbetet, så säg till 42436NS att ansluta sig till sirapstruppen igen och avlösa 210021/VS, som sattes in som ersättare. Över.”

”Förstår du?” frågade myran.

White var i praktiken vapenvägrare, då han höll sig undan på Irland under andra världskriget. Myrorna får i Merlyns bok en speciell roll som ett totalitärt samhälle kanske inte så olikt det som Jevgenij Zamjatin skildrade i *Vi* (ILH 26, Natur i Norr 25(2): 113-117). Arthur räddas i sista stund undan rödmyrornas krig mot de svarta slavmyrorna. Bland djuren i Merlyns stuga utbryter diskussioner om de olika samhällsskicken.

Grävling lät sig inte nedslås. Han återupptog envist sitt försvarsanförande så snart kungen fått sitt vin upphällt.

”Myrorna krigar”, sa han, ”så därför kan de inte vara kommunister.

I en sant kommunistisk värld skulle det inte finnas några krig, eftersom hela världen skulle vara ett. Du får inte glömma att man inte har uppnått en riktig kommunism förrän alla världens nationer är kommunistiska och

enade i en union av socialistiska sovjetrepubliker. Myrstackarna har inte gått samman i en union, så de är inte sant kommunistiska, och det är därför de slåss.”

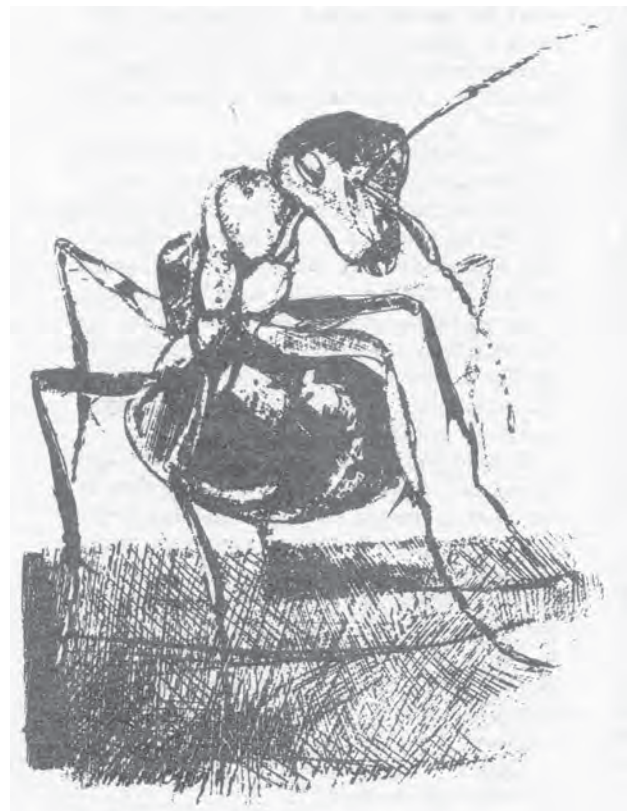
”De är inte enade”, invände Merlyn argt, ”enbart på grund av myrstackarnas litenhet jämfört med världens storhet och på grund av att naturliga hinder, som floder och sådant, gör det omöjligt för djur av deras storlek och med deras antal fingrar. Men jag kan ändå medge att de är perfekta flagellanter, som av geografiska och fysiska orsaker inte utvecklats till perfekta lollarder.”

”Så då måste du ta tillbaka det du sa om Karl Marx.”

”Ta tillbaka det jag sa?” utbrast filosofen.

”Ja, för Marx löste problemet med krig, genom sin Sovjetunion.”

Merlyn blev blå i ansiktet, bet av ett stort stycke av sitt skägg, slet tussar ur håret som han kastade omkring sig och bad häftigt om himmelsk vägledning, innan han satte sig

Teckning: Trevor Stublely.

bredvid grävlingen, fattade dennes tass och vädjande tittade in i de glasögonprydda ögonen.

”Men förstår du inte”, bönföll han, ”att en union av vad som helst skulle lösa problemet med krig? Man kan inte kriga inom en union, för innan man gör det måste splittring uppstå. Det skulle inte finnas några krig om världen bestod av en union av fårkotletter. Men det betyder inte att vi allihopa genast ska sträva efter att bli fårkotletter.”

Grävlingen tänkte över saken en stund.

”Du kallar alltså inte myrorna för kommunister eller fascister för att de utkämpar krig”, sa han sedan, ”utan för att...”

”Jag klumpar ihop dem med anledning av deras grundidé, som är att ta bort individens rätt.”

”Jag förstår.”

”De lever efter ett totalitärt synsätt: där människor eller myror existerar för statens eller världens skull, inte tvärtom.”

White ansåg att Malory i *Le Morte d'Arthur* egentligen strävade efter att finna ett botemedel mot krig, och tog själv över denna strävan. I ett brev skrev han: ”Vad kan vi då lära oss av djuren, när det gäller att avskaffa krig?”. Tyvärr blev hans eget verk ett offer för kriget eftersom det fullständiga och omskrivna verket som var

Teckning: Trevor Stublely.

klart 1941 inte gavs ut då pga pappersbrist under kriget.

Den kung som är och som ska komma kan likaväl som fantasy kallas för burleskroman, i traditionen efter Cervantes, eller Rabelais. Den är djupt mänsklig, inte minst, som vi sett, i sin skildring av djuren - en mix av det bästa i engelsk litteratur, men mer *Alice i underlandet* än *Sagan om ringen*, och mer *Det susar i säven*, än *Harry Potter*, även om J.K. Rowling faktiskt har nämnt White som en viktig inspiration. Den är inte bara en trollkarlshistoria, utan både mer komplicerad och före sin tid, som ekocentrisk och pacifistisk roman. Boken är också ett språkligt kraftprov med många oöversättliga ordlekar som använder både brittiska dialekter och medeltidsfranska, i Joycesk anda.

White hade också andra strängar på sin lyra. Han översatte och gav 1954 ut ett illustrerat medeltida bestiarium från elvahundratalet. Silkesmaskar, malar och andra fjärilslarver, liksom loppor, termiter, löss och vägglöss omnämns i boken. Även där figurerar myrorna givetvis.

MYRAN har tre egenheter.

Den första är att dessa varelser går i en rad, och var och en av dem bär ett korn i sin mun. Deras kamrater säger icke ”ge oss era korn” till bärarna utan de följer spåren av de senare till den plats där dessa fann kornet, och de bära tillbaka sina egna korn till boet.

Den andra egenheten är att när en myra lagrar frön i boet delar det dem i två, så att de inte skall råka blötas av regn på vintern, och gro, och myran dö av hunger.*
